FILIP FRIMEN

HANIBAL

Preveo
Goran Skrobonja

Laguna

Naslov originala

Philip Freeman
Hannibal: Rome's Greatest Enemy

Copyright © 2022 by Philip Freeman
Translation copyright © 2026 za srpsko izdanje, LAGUNA

HANIBAL

SADRŽAJ

Prolog: Zavet 9
Vremenski sled 15
Glosar imena 19

1. Kartagina 21
2. Sicilija 31
3. Španija 42
4. Nova Kartagina 53
5. Saguntum 61
6. Galija 71
7. Alpi 82
8. Reka Ticino 90
9. Trebija. 102
10. Močvare Arna. 110
11. Trazimensko jezero 118
12. Kampanija. 128

13. Geronijum 141
14. Kane 149
15. Rim 159
16. Kapua 166
17. Metaur 178
18. Zama 191
19. Izgon 204
20. Zaostavština 212

Epilog: Šta bi bilo da je Hanibal pobedio? . . . 217
Antički izvori 223
Moderni izvori 227
Završne napomene 231

PROLOG

ZAVET

Mali Afrikanac i njegov otac popeli su se hladnim stepenicama hrama tik pred zoru. Svetlost koja se javljala iza dalekih planina na istoku, s druge strane širokog zaliva, tek je počela da se širi gradom. Dečaku je bilo samo devet godina, ali živeo je tu od rođenja i poznavao svaku ulicu i zabačeni sokak. Tumarao je svakodnevno od grnčarskih peći i metalurških četvrti kraj samih velikih gradskih zidina do ogromne središnje pijace pod brdom po imenu Birsa, gde su trgovci prodavali divno ukrašene keltske bodeže, ogrlice od baltičkog jantara, špansko srebro, obojena nojeva jaja koja su stigla s juga preko pustinje, slatke egipatske urme, indijske začine, najbolji arapski tamjan, pa čak i svilu iz daleke Kine – sva blaga poznatog sveta koja su beskrajno doticala u veliko pristanište Kartagine.

Njegov otac, Hamilkar iz klana Barka, bio je najveći general kog je Kartagina ikada iznedrila, ali političari i bogate trgovačke porodice koje su kontrolisale grad više su voleli

pregovore i kompromise od ratovanja. Hamilkar je nemo i u besu nekoliko godina ranije posmatrao kako kartaginski *adirim*, ili senat, napušta drevne punske kolonije na obližnjoj Siciliji usled porasta moći Rima. Čak su pristali da plate Rimljanima ogromno obeštećenje u srebru kako bi kupili mir. Hamilkar će se sada zaputiti prema Španiji da bi zauzeo bogate rudnike u Iberiji i tako doprineo plaćanju teškog nameta kojim je Rim opteretio njegov grad.

Otac i njegov najstariji sin stupili su zajedno u prohladnu tamu velikog hrama Ba'ala Hamona, vrhovnog boga Kartagine. Ba'al – Gospodar ili Vladar – stigao je sa prvim kolonistima iz feničanskog Tira pre više vekova, kada su oni doplovili u zapadno Sredozemlje u potrazi za novim tržištima i zemljama koje bi naselili. Prema pričama, Ba'al je zahtevao *molk*, odnosno dar u vidu prvorođenog deteta iz svake porodice. U *tofetu,* žrtvenom svetilištu, blizu luke u Kartagini, velike ispružene metalne ruke Ba'alovog kipa primale su dete koje se polako kotrljalo u plamenu jamu u njegovom podnožju dok su roditelji to posmatrali i dok su prisutni svirali glasnu muziku kako bi pokrili krike novorođenčeta. Poslednjih godina životinje su ponekad žrtvovane umesto dece, iako je bog još mogao da zahteva ljudsku žrtvu.

Ali ne i danas. Ovo je bio dan za novi početak, kada će Hamilkar zatražiti od boga da bude blagonaklon prema njegovim naporima preko mora, u Španiji. Mogu proći godine pre njegovog povratka u Kartaginu, ako tog povratka ikada i bude. Sveštenici su pojali svete molitve na drevnom punskom jeziku i onda zaklali čisto jagnje na oltaru kako bi njegova krv prekrila kamen za žrtvovanje.

Kad je sve bilo gotovo, Hamilkar je zatražio od sveštenika i pratilaca da se povuku kako bi on mogao nasamo

da razgovara sa sinom. Dečak – po imenu Haniba'al ili Hanibal, što znači „Ba'alov miljenik" – sačekao je da ostali odu, prestravljen zbog onog što bi njegov otac mogao da izgovori, ili prećuti. Više od svega na svetu, želeo je da pođe s njim u Španiju i izučava ratne veštine ne bi li i sam jednog dana mogao da se bori za svoj grad. Na njegovo veliko olakšanje, Hamilkar je spustio pogled na sina s osmehom na licu i upitao dečaka nehajno da li bi on možda želeo da pođe s njim preko mora. Hanibal je bio presrećan i čvrsto je zagrlio oca, rekavši da je to njegova najveća želja.

Onda se izraz na Hamilkarovom licu promenio. Sasvim ozbiljan, rekao je dečaku da spusti šaku na još toplo telo jagnjeta na oltaru i zakune se što svečanije može pred Ba'alom i svim bogovima. Ako je Hanibal već trebalo da zaplovi sa njim do Španije i postane vojnik Kartagine, najpre se morao zakleti na večitu mržnju prema Rimu[1], tako da bude nepopustljiv u svom gnevu i ne odustane od borbe sve do svog poslednjeg daha.

Hanibal je od rođenja bio odgajan na ogorčenom neprijateljstvu prema Rimljanima i nije oklevao ni na trenutak da položi zavet koji je otac zahtevao. Bez obzira na ono što su bogovi pripremili za njega u nastupajućim godinama, on će posvetiti svoj život, samu svoju dušu, borbi protiv najmoćnijeg i najneumoljivijeg neprijatelja Kartagine.

Priča o Hanibalu koja je započela sa dečakom u kartaginskom hramu obuzima maštu sveta duže od dve hiljade godina, još od Rimljana koji su uživali u tome

da u vođi Afrikanaca vide oličenje navodno varvarskih, necivilizovanih neprijatelja s kojima su se suočavali sa svih strana i koje su težili da pokore. Ali činjenicu da je Hanibal bio jedan od najbriljantnijih i najsmelijih vojskovođa u istoriji sveta – i čovek koji umalo nije uništio Rim – čak ni Rimljani nisu mogli da prenebregnu. Kakav se to čovek usudio da predvodi svoju ugroženu domovinu u ratu protiv najnepopustljivije vojne sile koju je drevni svet ikada video? Kako je on to mogao da smisli i potom zaista ostvari drski plan da odmaršira sa svojom vojskom preko visokih Alpa i donese rat u samo srce Italije? I kako je Hanibal, neprekidno brojčano nadjačan i uvek duboko na neprijateljskoj teritoriji, poražavao jednu za drugom rimsku vojsku poslatu protiv njega sve dok mu sama sudbina Rima nije bila nadomak ruke?

Hanibal je za mnoge privlačan kao pravi autsajder – kartaginski David protiv rimskog Golijata – ali on se nije izdvajao samo svojom genijalnošću na bojnom polju. Kao dečak i potom kao muškarac, on je ispoljavao legendarnu samodisciplinu i odlučnost. Kao vojskovođa, poput Aleksandra Velikog pre njega i Julija Cezara posle, on je shvatao ljudska srca i posedovao neverovatnu sposobnost da pročita nevidljive slabosti svog neprijatelja. Kao ratni zapovednik, Hanibal je imao malo jednakih u istoriji i odavno već služi kao model strateškog i taktičkog genija koji se čak i danas proučava na vojnim akademijama. Ali Hanibal je bio mnogo više od pukog velikog vojskovođe. On je bio iskusni državnik, vešt diplomata i čovek duboko odan svojoj porodici i zemlji.

Poput toliko drugih, i ja se sećam kako sam kao dečak opčinjeno čitao priču o Hanibalu koji je preveo bojne

slonove preko Alpa i porazio nepobedive Rimljane u naizgled beznadežnom ratu za spas svoje zemlje. Ali dugo sam se pitao: Ko je bio čovek iza te legende? Šta nam priče koje imamo o njemu – gotovo sve iz neprijateljski nastrojenih rimskih izvora – govore o stvarnom Hanibalu? Kako se priča menja ako Hanibala posmatramo s kartaginskog, a ne rimskog stanovišta? Možemo li iza pripovesti rimskih istoričara poput Livija koji su jedva čekali da prikažu Hanibala kao čudovište pronaći ljudskiji lik? Možemo li koristiti Hanibalov život kako bismo sagledali same Rimljane na neuobičajeni način, ne kao plemenite i dobroćudne branioce civilizacije kakve poznajemo iz savremenih istorijskih knjiga već kao nezasite, nemilosrdne osvajače koje su motivisali pohlepa i imperijalizam?

Ova biografija je moj pokušaj da odgovorim na ta pitanja. To je priča o brutalnom ratovanju i briljantnim vojnim manevrima na obe strane, ali ona je još i više potraga za stvarnom osobom iz davnina koja se suprotstavila nadmoćnoj sili silnog carstva. Nije to priča o nedužnom junaku – jer Hanibal je imao svojih mana koje će na kraju i njega i njegov grad osuditi na propast – već priča o čoveku koji se spram svih izgleda usudio da promeni tok istorije.

VREMENSKI SLED

Svi datumi u ovoj knjizi odnose se na period PRE NAŠE ERE osim ako nije napomenuto drugačije.

814.	Tradicionalno osnivanje Kartagine
753.	Tradicionalno osnivanje Rima
509.	Kraj rimske monarhije, početak Rimske republike
	Prvi sporazum između Kartagine i Rima
480.	Približni datum kartaginskih putovanja Himilka do Britanskih ostrva i Hana do Zapadne Afrike
	Sirakuza pobeđuje kartaginsku mornaricu u boju kod Himere
390. (ili 387.)	Gali razaraju Rim
348.	Drugi sporazum između Kartagine i Rima

323.	Smrt Aleksandra Velikog
310.	Agatokle iz Sirakuze napada Severnu Afriku
306.	Treći sporazum između Kartagine i Rima
280–275.	Pirov rat protiv Rima
264–241.	Prvi punski rat Rima protiv Kartagine
247.	Hanibalovo rođenje
241–238.	Pobuna plaćenika protiv Kartagine
237.	Hamilkar Barka odlazi u Španiju
236.	Scipionovo rođenje
229.	Hamilkarova smrt. Njegov zet Hazdrubal preuzima komandu u Španiji
226.	Sporazum o Ebru između Kartagine i Rima
221.	Hazdrubalovo ubistvo. Hanibal preuzima komandu u Španiji
219.	Hanibalova opsada i zauzimanje Saguntuma
218.	Rim objavljuje rat Kartagini. Početak Drugog punskog rata
	Hanibalovi marševi preko Alpa do Italije
	Bitka kod reke Ticino
	Bitka kod reke Trebije
217.	Bitka kod Trazimenskog jezera
	Fabije Maksim postaje diktator Rima
216.	Bitka kod Kane
	Kapua pristupa Hanibalu

GLOSAR IMENA

Kartaginska elita je za svoju decu koristila relativno mali broj imena tako da ponekad može biti teško znati tačno ko je ko. Slično tome, i rimske porodice su koristile isto ime s kolena na koleno, pa lako može doći do zabune oko toga ko je deda, ko otac, a ko sin. Ovaj spisak je namenjen čitaocima kao zgodno pomagalo za razlikovanje ključnih likova u Hanibalovom životu i široj istoriji Kartagine i Rima.

Fabije Maksim: Pošto je postavljen za diktatora Rima, uspešno je ratovao protiv Hanibala izbegavajući direktne bitke, stekavši tako ime *Cunctator* („Otezalo").

Gaj Flaminije: Rimski general i neprijatelj rimskog establišmenta koji je upao u Hanibalovu zamku kod Trazimenskog jezera i poginuo tamo zajedno s većinom svoje vojske.

Gaj Terencije Varon: Rimski konzul i vojskovođa protiv Hanibala u Bici kod Kane 216.

Hamilkar Barka: Kartaginski vojskovođa i Hanibalov otac. Zapovedao kartaginskim trupama na Siciliji u

Prvom punskom ratu i pokorio veliki deo južne Španije u nastupajućim godinama.

Hanibal: Sin Hamilkara Barke i najveći kartaginski vojskovođa.

Hanon: Kartaginski istraživač koji je plovio duž atlantske obale Afrike možda čak i do današnje Sijere Leone.

Hanon: Kartaginski plemić i političar koji je bio vodeći protivnik Hanibala i porodice Barka.

Hazdrubal: Mlađi Hanibalov brat, kome je ovaj poverio zapovedništvo u južnoj Španiji. On je maršira sa svojom vojskom u Italiju kako bi pomogao bratu i poginuo u Bici kod Metaura.

Magon: Kartaginski vojskovođa i najmlađi Hanibalov brat.

Maharbal: Zapovednik kartaginske konjice koji je podsticao Hanibala da maršira na Rim posle Bitke kod Kane.

Masinisa: Kralj Numidije i saveznik Rima.

Polibije: Grk koga su poslali u Rim kao taoca, pa se sprijateljio s porodicom Scipiona i napisao najbolju sačuvanu pripovest o Drugom punskom ratu.

Pir: Kralj Epira koji je ratovao protiv Rima i napao Italiju.

Scipion: Publije Kornelije Scipion Afrikanac, rimski vojskovođa koji je porazio Hanibala u Drugom punskom ratu.

KARTAGINA

Hanibalovu domovinu osnovala je jedna žena – oko toga su svi mogli da se saglase.

Ali gradove u antičkom svetu nikada nisu osnivale žene. Tezej je ujedinio sela Atike kako bi stvorio Atinu, kralj David je porazio Hanaance kako bi osnovao Jerusalim kao prestonicu jevrejskog kraljevstva, a Romul i njegov brat Rem podigli su prve zidine Rima. Pripovest o ženi koja je osnovala Kartaginu toliko je čudna da bi mogla čak biti istinita, pošto takvu priču niko inače ne bi izmislio.

Legenda govori[1] kako je lepa kraljica Elisa pobegla iz feničanskog grada Tira pošto joj je opaki brat Pigmalion ubio muža. Ona se pomolila bogu Melkartu i otplovila sa malobrojnim sledbenicima najpre do Kipra, gde je izbavila osamdeset devica kojima je bila dodeljena sudbina prostitutki i one su se umesto toga poudavale za njene naseljenike u njihovom novom domu. Kada su Tirci konačno stigli u Afriku, kralj starosedelaca se nasmejao

zamisli o tome da bi jedna žena mogla da bude vođa i samozadovoljno ponudio Elisi samo onoliko zemlje za njen novi grad koliko se moglo pokriti kožom jednog jedinog vola. Ali promućurna žena je isekla volujsku kožu (na grčkom *byrsa*) u uske trake i poređala ih u ogroman krug oko čitavog brda blizu obale, polažući tako pravo na citadelu – kasnije poznatu kao Birsa – koja će poslužiti kao srce novog grada. Feničanski kolonisti su nazvali grad *Qart-Hadasht* („Novi grad"), što će Grci nazvati *Carchedon* a Rimljani *Carthago*. Godinama kasnije, kada je Elisin grad već bio sasvim formiran i tamošnji libijski kralj je navaljivao da se ona uda za njega, ona se ubila, bacivši se na pogrebnu lomaču umesto da stupi u brak protiv svoje volje. Čitaoci rimskog pesnika Vergilija prepoznaće istu priču, uz nekoliko sitnih izmena, ispripovedanu u njegovoj *Eneidi* gde trojanski junak Eneja odlazi u posetu Kartagini i zaljubljuje se u kraljicu koja je grad osnovala, u poemi nazvanu Didonom, koja se ubija kad je on ostavi za sobom u Africi.

Hanibalovi preci[2] zaista su došli sa dalekih obala Levanta na istočnom Sredozemnom moru. Grci su ih nazivali *Phoinikes* po svojoj reči za dragocenu ljubičastu boju koju su ovi dobijali iz žlezda morskih mekušaca. Ta retka boja postala je kolorit kraljeva, ali smrad iz fabrika u kojima je pravljena bio je toliko nepodnošljiv da su se one uvek nalazile na udaljenom rubu grada. Kada su se Rimljani kasnije susreli s Feničanima, nazvali su ih *Poeni* ili *Punici*. Oni su govorili semitskim jezikom veoma sličnim jeziku njihovih hebrejskih suseda i među prvima su kao narod razvili abecedu. Feničani nikad nisu bili ujedinjeni u carstvu, već su umesto toga bili skup nezavisnih

gradova-država među kojima su bili Tir, Sidon i Biblos. Pošto su ih često osvajala zaraćena carstva i nisu imali mnogo prirodnih resursa izuzev mekušaca i kedrovine u planinama Libana iznad njihovih gradova, Feničani su se okrenuli moru i postali najveći moreplovci antičkog sveta. Do desetog veka su uspostavljali trgovačke ispostave širom Sredozemlja kako bi donosili sirovine sa zapada gladnim tržištima na istoku. Kipar i Sardinija, sa bogatim naslagama bakra, olova i gvožđa, bili su među prvim mestima gde su Tir i drugi feničanski gradovi osnivali ispostave. Nedugo zatim, otplovili su sve do Španije kako bi eksploatisali rudnike bogate srebrom blizu iberijskog regiona Tartesos na atlantskoj obali odmah iza Herkulovih stubova. Tirci su ubrzo osnovali sopstvenu koloniju kod Gadesa (današnji Kadiz) odmah južno od Tartesosa, preko tri hiljade kilometara od njihove feničanske postojbine. Kako je to rekao hebrejski prorok Izaija:

> Tir, koji razdavaše vijence, čiji trgovci bjehu knezovi, i prekupci slavni na zemlji.[3]

Na svojim putovanjima, Tirci su dolazili kao trgovci i preduzetnici, ne kao osvajači, i uspostavljali su bliske i obično miroljubive komercijalne veze sa starosedeocima, uključujući Grke, koji su usvojili punsku abecedu kako bi pisali na sopstvenom jeziku.

Grad koji je osnovala Elisa[4] nalazio se na savršenom mestu. Brodovi koji su plovili iz Libana u Španiju i natrag nisu imali drugog izbora do da prođu blizu njihove naseobine kroz uski prolaz između izbočine Afrike i ostrva Sicilije. Takođe se nalazio na frekventnim morskim trasama

po liniji sever–jug, povezujući Sardiniju i bogate etrurske gradove Italije s istočnim Sredozemljem. Planinsko obalsko kopno blizu Kartagine, za razliku od pustinje Sahare dalje na jugu, bilo je dobro navodnjeno rekama koje su mogle da održavaju njive i voćnjake sa ječmom, pšenicom, ovsom, maslinama, voćem i grožđem. Sam grad osnovan je na prostranom rtu poluostrva koji je pružao prirodnu odbranu od napada s kopna, ali isto tako i laki pristup moru i zemljama preko njega. Lokalna plemena bila su sasvim prijateljski nastrojena i željna uvozne robe sa svih strana Sredozemlja koju su Kartaginjani mogli da ponude. Domoroci i Kartaginjani su od samog početka sklapali međusobno brakove stvarajući novu i jedinstvenu afričku kulturu kombinujući običaje drevnih zemalja juga i sredozemnog sveta severa i istoka.

Arheologija ne može sa sigurnošću da nam kaže da li su Elisa i njena grupa doseljenika bili stvarni, ali tamošnja iskopavanja su otkrila da je Kartagina doživela procvat sredinom osmog veka. Fina grnčarija iz Grčke i luksuzna roba iz etrurske Italije nalaze se u najranijim slojevima grada. Odbrambeni zid od kamena ubrzo je okružio naselje – jer nijedan grad u antičko doba nije se u potpunosti pouzdao u dobru volju svojih komšija. Rana groblja ukazuju na stanovništvo do trideset hiljada oko jedan vek posle osnivanja grada. U grobovima su bila tela pokopana sa velikom pažnjom, uz bočice s parfemom, lampe i statuete. Kartagina ne samo što je uvozila robu spolja, već je ubrzo i sama izrađivala proizvode finog kvaliteta. Metalni i grnčarski proizvodi bili su među glavnim izvoznim artiklima preko rastuće trgovačke flote, zajedno sa šarenim tepisima, pa čak i sa ljubičastom bojom iz lokalnih fabrika.

Kartagina je razvijala i negovala sopstvene trgovačke veze s narodima Afrike i oko Sredozemlja još od samih svojih početaka. Dobro utabani trgovački putevi od Numidije na zapadu kao i od Libije i Egipta na istoku vodili su do Kartagine, kao i trase karavana i trgovine koje su se protezale preko Sahare iz zemalja i kraljevstava daleko na jugu duž reka Senegal, Niger i gornjeg Nila. Na Sredozemlju su kartaginski trgovci redovno plovili natrag do Tira, ali još češće na zapad i sever. Španija, Italija, i posebno Sardinija i Sicilija bile su česte stanice za kartaginske trgovce koji su ubrzo uspostavili stalne trgovačke ispostave na tim ostrvima. Kad je promet sa Tirom opao pošto je taj grad osvojio vavilonski kralj Nabukodonosor u šestom veku, Kartagina je brzo uskočila kako bi popunila trgovačku prazninu.

Ali kartaginska pomorska trgovina i istraživanje nisu bili ograničeni na Sredozemlje. Gradski trgovci su se živo zanimali za razvoj neposredne trgovine preko mora sa udaljenijim regionima Evrope i Afrike. Odmah posle 500. godine, odaslane su dve ekspedicije[5] čije su priče sačuvane, mada je svakako bilo i mnogo drugih putovanja. Prvu je predvodio jedan jedini brod kojim je zapovedao Kartaginjanin po imenu Himilkon i koji je otplovio na sever iza Herkulovih stubova duž atlantskih obala Španije i Galije sve dok nije dospeo do ostrvlja Estrimnis, možda na obali Bretanje ili Kornvola, koje je bilo bogati izvor kalaja. Odatle je Himilkon možda otplovio do severne Britanije i Irske. Druga ekspedicija je bila mnogo veća i sastojala se od flote brodova i porodica kolonista, a predvodio ju je Kartaginjanin po imenu Hanon. Beleške o tom putovanju navodno su bile izložene u hramu Ba'ala

Hamona u Kartagini za života samog Hanibala. Hanon je upravljao svojom flotilom lađa po olujnom Atlantiku niz obalu Maroka, uspostavljajući usput nova kartaginska naselja, uključujući i jedno na ostrvu Serne u današnjoj Mauritaniji, gde je razvijena živa trgovina sa starosedeocima na obližnjem kopnu, koji su mogli da ponude lavlje kože i slonovaču. Pošto su se i poslednji kolonisti skrasili, Hanon je nastavio južno od Sahare do mesta koje je najverovatnije bilo ušće reke Senegal i još dalje, možda čak do delte reke Niger i iza nje. Usput su ih napala, kako su to opisali, veoma dlakava bića koja su nazvali *gorilama*, i čije su kože odneli natrag u Kartaginu, a onda su posmatrali erupciju vulkana koji su nazvali Božjim kočijama. Herodotovu kratku priču o tome da su neki feničanski mornari negde u sedmom veku oplovili celu Afriku ne treba tek tako odbaciti: plovidba o kojoj govori možda je bila jedno od mnogih pomorskih putovanja kojima je Kartagina bila redovno povezivana s ogromnom trgovačkom mrežom sve do južnog kraja kontinenta. Ali koliko god da su daleko Himilkon, Hanon i drugi Kartaginjani plovili na svojim dugotrajnim ekspedicijama, njihova putovanja pokazuju da su Kartaginjani bili gladni novih tržišta i roba za trgovanje, kao i da su imali snažnu sklonost prema radoznalosti i pustolovinama.

Bez obzira na sve, Kartagina je oduvek pazila na komercijalne prilike bliže kući, naročito preko uskog mora, u Italiji. Trgovina s etrurskim gradovima posebno je dugo bila važna za Kartaginu, ali godine 509., Kartaginjani su potpisali sporazum s jednim malim gradom u centralnoj Italiji[6] na obalama reke Tibar. To naizgled nevažno naselje na sedam bregova upravo se oslobodilo jarma svog